

ԱԼԼԱՆԻՑ ՂՐԿՎԱԾ

(Մի հիշողություն թուրք-հայկական ընդհարումներից)

1905 թվի աշնանն էր, թուրք-հայկական ընդհարումների ամենակատաղի ժամանակը: Ես իմ հայրենիքումն էի՝ Լոռու սարերում: Մենք մի ժողով արինք ու որոշեցինք, թե՛ լոռեցիներս չենք կռվում մեր հարևան թուրքերի հետ, որովհետև եթե ուժեղ ենք՝ անխղճություն է դա, իսկ եթե թույլ ենք՝ հիմարություն է: Բարձրացնում ենք սպիտակ դրոշակ և աշխատում ենք սերն ու խաղաղությունը պահել մեր սարերում ու ձորերում:

Բայց շուտով պարզվեց, որ սերն ու խաղաղությունը շատ են խրթին բառեր, և լավ չեն հասկանում ո՛չ հայը, ո՛չ թուրքը: Մարդիկ գազան էին կտրել, թողնված էին իրենք իրենց, և ոչ միայն հայը թուրքին է ուտում, թուրքը՝ հային, այլև թուրքը՝ թուրքին, հայը՝ հային: Եղբայրն եղբորը չէր խնայում, ընկերն՝ ընկերին, հարևանը՝ հարևանին, մեծը՝ փոքրին, գորեղը՝ տկարին: Բհարկե, այս աշխարհքում անկարելի էր կատարյալ սեր ու խաղաղություն պահել:

Եվ ահա մի օր էլ տեղեկություն է գալիս, թե այսինչ տեղը մի քանի մահմեդական են սպանված: Կենդանի մնացածները փախել են X կայարանը:

Մի խումբ ձիավորներով շտապում ենք X կայարանը: Կայարանը գրեթե դատարկ է: Գնացքների երթևեկությունը դադարած է, ծառայողներն ու առևտրականները ցրված: Լոռու ձորերի երկարությամբ ոռնալով փչում է նոյեմբերի ցուրտ քամին: Կայարանի առջև, ճանապարհի մեջտեղը կանգնած է մի մենակ մարդ:

- Փախածներից մինն է,- բացատրում են կողքիս ձիավորները:

Դեռ բավական հեռու ենք: Նա մեզ չի նկատել: Երեսը հակառակ կողմը կանգնած է օտար, մենակ, դատարկ, ահռելի ձորում, թշնամու հողում:

Մի որոշ տարածության վրա կանգ առանք, իջանք ձիերից: Ես դիմեցի դեպի նրան: Շտապում եմ մի բոպե առաջ ուրախացնել նրան, թե ապահով է ու գտնվում է իր եղբայրների մեջ, ուզում եմ մի բոպե առաջ վայելել այդ վայրկյանի գերազանց հաճույքը: Մեր ձիաներից մինը խրխնջաց: Նա ետ նայեց, տեսավ զինված մարդկանց բազմությունը, տեսավ ինձ, որ գնում եմ ուղիղ իրեն վրա ու սարսափահար տեղիցը թռավ. . . Թռավ, բայց ուր գնա. . . Մտավ կայարանի դռան տակն ու կուչ եկավ: Ես վազեցի:

- Մի՛ վախիր, մի՛ վախիր. . .

Բայց նա արդեն բառաչում էր՝ սարսափով լիքն աչքերը հառած երեսիս:

- Մի՛ վախիր. . . ինչո՞ւ ես վախենում. . . ամոթ չի՞. . .

Բայց նա իմ բառերը չէր էլ լսում, բառաչում էր ավելի զարհուրելի, և երբ իրեն հասա, անխուսափելի օրհասը տեսնելով առաջին, մի վայրկյան ուզեց մի բանով պաշտպանվել և, ասես թե հանկարծ հիշելով, ձեռքը տարածեց դեպի ջինջ կապույտ երկինքը ու սպառնալի աղաղակեց.

- Ալլա՛հ. . .

- Ալլահը կա, հապա՛. . . Քանի որ նա կա՝ ընչի՞ց ես վախենում. վե՛ր կաց:

Ձեռքը բռնեցի, նա վեր կացավ: Ինձ թվաց, թե դեռ լավ չէր հավատում, և կարծես ստուգելու համար մին էլ ցույց տվեց երկինքը:

- Ալլահ վար . . . (Աստված կա):
- Մի՛ վախիր, արի՛, ինձ հետ արի:

Նա սառած, դողալով գալիս էր իմ կողքին: Հանկարծ փղձկաց ու սկսեց լաց լինել:

- Ինչո՞ւ ես լաց լինում, ումի՞ց ես վախենում . . . Դու մեր դոնադն ես . . . մեր ախպերն ես . . . - Ախր չէ՞ որ ալլահ կա էնտեղ . . .

- Կա, կա. մի՛ վախենար . . .

Ես նկատեցի, թե ինչպես ավելի սկսեց նա դողալ, երբ մոտեցանք մեր ձիավորներիս: Երբ հասանք՝ նրանց էլ ցույց տվեց երկինքը:

- Ալլա՛հ . . .

Մի գյուղացի, որ ճանաչում էր սրան, առաջ եկավ.

- Բարով, Բայրամ, - ասավ ու սկսեց հանդիմանել:

- Այ մարդ, չես ամաչո՞ւմ, լաց ես ըլում: Փառք աստծու, ազատվել ես, էլ ինչի՞ ես լաց ըլում. ամոթ չի՞:

- Ձեզ դուրբան, ես էլ ձեր ախպերն եմ . . .

- Իհարկե, մեր ախպերն ես . . . Մի՛ վախենար, արի հետ գնա:

Ես ներս տարա նրան այն սենյակը, որ պատրաստել էին ինձ համար, ասի, որ ոչ ոք ներս չմտնի, առանձին խոսելիք ունեմ հետը:

Տաք սենյակում վառարանի մեջ ճարճատում էր թեժ կրակը:

- Նստի՛, Բայրամ:

Նա նստեց կրակի դեմը՝ թախտի վրա: Ես նկատեցի, թե ինչքան էր ուժասպառ եղած: Ուզեցի հաց բերել տամ ուտի, արգելք եղավ:

- Երկու օր է՛ հաց չեմ կերել, բայց իշտահ չունեմ իսկի. շատ եմ բեզարած . . .

քունս է շատ տանում . . .

Եվ ընդարմացած թեքվում էր դեպի մութաքեն:

- Մարդը չի կարող իմանալ, թե ինչ կա իր առջևը պահված, — սկսեց խոսել ասես ինքն իր հետ: - Պարսկաստանի խորքից վեր կացա, եկա աշխատանք անեմ, տանեմ քյուլփաթ պահե մ— էս պատահեց . . .

- Հանգստացի՛, Բայրամ, հանգստացի՛ . . .

- Ամեն բան սուտ է, մենակ ալլահն է ճշմարիտ . . .

- Ճշմարիտ ես ասում:

- Ամենքս ալլահով մին ենք:

- Մին ենք, — կրկնեցի ես:

- Նա է քեզ դրկել, — մրմնջաց վերջին անգամ: Ես լռեցի:

Նա քնեց: Ես նայում էի նրան, և ինձ թվում էր, թե նա հանգստանում էր ալլահի հովանավորության տակ, որ ասես թե նայում էր վերևի ջինջ կապույտից, իսկ <ես> նրանից պահապան էի կարգված, որ ոչ ոք չխանգարի Բայրամի հանգիստը: Ես այն բոլորին զգում էի իմ պաշտոնի ամբողջ վեհությունը, և ոչ ոք, ոչ ոք չէր կարող խանգարել նրա հանգիստը: